

Ritas Gāles "Atšķirtā"

Šo recenzijas uzmetumu Nora Valtere uzrakstīja savas dzīves pēdējās dienās. Viņa to neuskatīja par nobeigtu; bet tur tik daudz skaistu domu un trāpīgu vērtējumu, ka "Laika" redakcija izšķīrās to publicēt.

Lasot dzejnieces Ritas Gāles nupat publicēto dzejoļu krājumu "Atšķirtā" pirmais, kas savilpo, ir izjūta, ka dzejniecei dzimtene un tās likteni ir centrālais pārdzīvojumu izraisītājs. Šie likteni — un to grieži — Ritas Gāles dzejā nav tikai ārēji vēroti, ārēji līdzjusti; tie ir viņas pašas dvēseles būtībai piederīgie pārdzīvojumi — reizē sāpīgi, reizē cerīgi, bezgala tuvi un dārgi. Viena no sāpīgākajām izjūtām šajā dzejā ir trimdnieces atšķirtība no dzimtenes, kad jādzīvo svešā zemē, kamēr sirds un dvēsele nespēj un negrib atraisīties no savas tautas un zemes. Dzejoli "Lūgums" šādi zīmīgi vārdi: "Neļauj mūs izgriezt no tavas dzīvās miesas" (24).

Reiz redaktors Kārlis Rabācs izteicās, ka dzimtenes motīvs trimdas dzejā tik ļoti bieži lietots, ka grūti teko jaunu un īsti pārdzīvotu atrast un pateikt. Par Ritas Gāles dzeju tomēr jāsaka, ka te šis temats atspoguļojas gluži svaigi un savā ziņā pirmreizīgs. Lielā mērā tas tādēļ, ka Gāle nav dzejojusi par dzimteni vispār, bet par pašas tieši, reāli izjusto, apmeklējot sen pazīstamas vietas dzimtenē.

Reizē Ritas Gāles dzeja izstaro viņas gara dzīves izteikto latviskumu. Dzejā jūtam dzejnieces būtisko tuvību dabai. Gan tīri dzejiskā, gan simboliskā nozīmē bieži minētas dažādas puķes, zāles, dārzeņi, koki, arī putni, bites, tāpat citas sīkas dzīvības radības (kurmis u.c.). Šajā dzejā līdz ar to bieži sadzirdam to, kas mūsu dainās tik ļoti raksturīgs. Gāle pratusi saglabāt un pārnest uz mūsdienu drāmatiskajiem, straujajiem un latviešu tautai un zemei tik liktenīgajiem notikumiem. Šīs dainiskās, šīs tipiski latviskās pazīmes Gāles dzejā izceļas arī ar to, ka it bieži dzejoļos ievīti pazīstamu seno dainu motīvi, arī dažkārt dainu ritmi, kas skaistā vienībā sakļaujas ar moderna dzejoļa uzbūvi un noskaņu (11., 27., 34., 73). Kaut krājumā netrūkst dzejoļu ar vissmagākajiem mūsu tautas ciešanu motīviem, liekas, ka visumā krājums atstaro gaišu cerību jasmas: "Vēl aukstā miglā/ vilņojas un dreb/ tavs dārzs/ bez lapām un bez atvasēm/ bet drīz būs gaisma..." (59) u.c. Vispār šini krājuma

sastapsim dzejoļus, kur pieminētas "dīgšanas spēks", "augšāmcelšanās", "sēklas briešana", "atvases". Jūtam, ka dzejniece karsti un dziļi pārdzīvojusi Latvijas pēkšņo uzdrīkstēšanos izrauties no ilgos gados piespiestās klusēšanas, no varmācīgā aizlieguma izteikt patiesās domas un jūtas. Tāpēc te arī tādi dzejoļi, kas pilni spīta, cīnās gatavības, spirtu cerību un spēku noskaņu: "Pazemē zobeni rūš./ Novembra lietus raud./ Kaliet zobenus jaunus./ Gaismas un gara/ Un spīta zobenu kaliet!" (67), vai: "Es klausos, kā mani senči/ augšāmcēloties kliež" (68). Vai vēl citur: "Kaija rieta asins atskrien/ un kliež:/ Atdod! Atdod!" (64)...

Šiem pārdzīvojumiem, kas dzejniecei radušies tuvā un konkrētā saskarē ar latviešu tautu dzimtajā zemē, grāmatā veltītas veselās sešas nodaļas; vienīgi pēdējā nodaļa — saprotams, ne mazāk izjusti — skar dažādus citus motīvus.

Nobeidzot gribas teikt, ka šis dzejoļu krājums ir viens no skaistākajiem, kādi publicēti pēdējā laikā — gad saturā, gan formā. Vairums Gāles dzejoļu rakstīti brīvajā pantā, bet ir arī dzejoļi ar rēgulāru pantmēru. Tikami un negaidīti, bez sablīvējuma, ieskanas pilnīgas vai nepilnīgas atskaņas. Arī ārēji grāmata ļoti glīta. Vāku tai darinājis Andris Glasgova un to iespiedusi "Mežābele" 1990. g. ar "Machintosh" datoru II.

NORA VALTERE (†)

Ritas Gāles pēcpusdiena

Katra jaunas grāmatas iznākšana ir priecīgs notikums, ko gribas apsveikt un sumināt. Ritai Gālei grāmata iznāk caurmērā reizi pa 13 gadiem, tādēļ pelna atsevišķu ievērību.

16. februāra pēcpusdienā Ņujorkas vanadzēs sarīkoja literāru pēcpusdienu, kas veltīta Ritas Gāles jaunajai grāmatai "Atšķirtā". To ievadīja Dagmāra Vallena, iepazīstinot ar dzejnieci, kura tālāk lasīja dzejoļus no cikla "Ceriņu pavasaris", komponistei Dacei Aperānei gādājot par iejūtīgu kokles mūzikas ielogoiumu. Pēteris

un apdullinoši intensīvu mīlestību", kādus jaunajā grāmatā neatrast. Bet jau toreiz viņš pamanījis, ka dzejniece "pauzē gauži vecas mītiskas patiesības, kuras viņa tērpj savas valodas senos — un ne tik senos — ritmos un simbolos, un ar kuriem viņa rada īsti artistiskā veidā noskaņas, kas reizēm kāpina dzejas saturu, bet bieži dzīvo neatkarīgu dzīvi... R. Gāle raksta tiem, kas vēl uzptver šos mītiskos un teiksmainos apslēptos vārdus un aizmirstos ritmus."

Sekojošā intervijā Rita Gāle atzina, ka viņas dzeja būtībā ieturējusi to pašu virzību, kaut pirmajā grāmatā — "Kas lietu sauks" (1965.) — svarīgi likušies formas meklējumi; otrā — "Atkala" (1977.) — vairāk koncentrējusies uz trimdnieka izjūtām no patvēruma zemes aspekta; bet trešā radusies no sāpēm atgriezoties mājās — Latvijā, kur tik ilgi prom bijušie vairs it kā neiederas. To labi parāda arī māksl. Andra Glasgova zīmējums uz grāmatas vāka.

Tomēr, kā Nora Valtere savā recenzijā norāda — "visumā krājums atstaro gaišu cerību jasmas". Tāpēc — dzejniece paskaidro — ka pēdējā laikā viņa neraksta tik daudz par savām personīgām, kā visas tautas izjūtām. Katra ciemošanās Latvijā viņa izraisa pārdzīvojumu gūzmu, kas pēc laika izlejas dzejā. Tā pašreiz vēl top un turpinās "Dzūkstes cikls", kura daļu viņa nolasiņa nobeigumā.

Programmas nākamajā posmā dzejniece draugi — citi literāti — katrs izvēlējās pa vienam vai pāris dzejoļiem no jaunās grāmatas, lai tos nolasītu. Uzsācēja bija tālākā viešņa — dzejniece Aina Zemdega no Toronto. Sekoja Viktors Neimanis, Aina Kraujiete, Voldemārs Avens, Irēne Avena, Irēne Blūmfelde, Henrijs Moors, Gunārs Saliņš un Jānis Krēsliņš. Nobeidzot Rita Gāle lasīja pirms pāris dienām radušos dzejoļi, tā apliecinot, ka "ceturta grāmata top". Un Dace Aperāne tik apbrīnojami precīzi prata dzejas noskaņas atainot kokles skaņas.

Daļa Ņujorkas dzejnieku — ieskaitot Ritu Gāli — bija tikai nesen atgriezušies no rakstnieku kongresa Rīgā, tāpēc pārrunas par tur piedzīvoto pavidēja gan programmas pirmajā daļā, gan arī vēlāk — pie pankūku galda. Latviešu rakstnieku apvienības priekšsēdis Viktors Neimanis atcerējās, ka piedalījies Latvijā piecos sarīkojumos kopā ar Ritu Gāli un teica: "Piesakot Ritu Gāli, kaut kā

Zvagulis nolasiņa netaiķes Noras Valteres recenziju par šo grāmatu (skat. iepriekšējo rakstu). Jānis Krēslinš bija atradis recenziju, ko pirms 35 gadiem rakstījis par Ritas Gāles pirmo grāmatu. Toreiz viņam patikuši Gāles dzejoļi par "naivu, agru

auaz ir viegāk: viņa, savu dzeju lasot, ietin visus tādā dzejas siltumā, ka rada noskaņu arī pārējiem — zināmā mērā garantējot sarikojuma izdošanos."

To pašu varam teikt par Ritai Gālei veltīto pēcpusdienu Ņujorkā — tā izdevās silta un sirsnīga. Kā viņas dzeja.

D.V.

Ritas Gāles dzejas pēcpusdienas 16. februārī Ņujorkā dalībnieki; 1. r. no kr.: I. Blumfelde, A. Kraujiete, R. Gāle, A. Zemdega, D. Apeņāne; 2. r. no kr.: P. Zvagulis, V. Neimanis, A. Vilka, D. Vallena, J. Krēslinš, I. Avena, A. Glasgovs, G. Saliņš, V. Avens, H. Moors.

Foto: Pēteris Zvagulis

Inta Ezergailis

RITAS GĀLES

“ATŠKIRTĀ”

Maza meditācija par grāmatas sirdi
(ne apskats, ne kritika)

Ritas Gāles sirds, grāmatas sirds ir Latvijas sāpīgajā pagātnē — laikā īsi pirms pārmaiņām, apciemojumos laikā ap tām, Rīgā un laukos; ir arī tēva pēdējās dienas, mātes dzīve un nāve. Grūti izšķirt, ne biogrāfiski — to katrs kritiķis var viegli izdarīt — bet dziļāk, cik tālu māte, tēvs, vecāmāte ir personīgas, cik tālu jau arhetipiskas figūras emigrācijas latviešu apziņā, it sevišķi tās vidējā paaudzē. “Liepupe” ir specifiska: “es” runā par savu vecomāti, viņas pēdējo dārzu, ko viņa apciemo ar tūristu autobusu. Visa mūsu paaudze tur var runāt līdzī. Abas manas vecāmātes ir apraktas vienā kapā, abas mirušas manā prombūtnē, un, kad es šo kapu redzēju pirms divpadsmit gadiem, es jutu daudz ko, ko vieglāk izprast tagad, nekā toreiz, stāvot ar piederīgajiem kapsētā.

Arī “Sibīrijā dzimusi” runā pirmajā personā, runā par māti, par vecomāti. Tā ir ļoti spēcīga dzeja, ne tikai šo trīs paaudžu sievietes spēka un kopīguma apliecinājums, bet arī šķērslu, grūtuma un bailu motīva pieminēšana. Vecāmāte māca, kā turēt karstas ogles: “Nebaidies,” viņa sacīja, / “bez bailu nedeg.” Bet bailes atšķirtajiem ir daudz un dažādas, pamatotas un nepamatotas. Sibīrijā dzimusi jūtas bezbailīga, jo “es esmu bijusi visur”, dzīvojusi savā mātē un savā vecāmātē. Bet atšķirtajiem tieši šādas kontinuitātes trūkst. Tādēļ šī dzeja nav par atšķirto, kas kā neredzami ielāpi tiek ar neredzamu vīli veikli iestrādāti vecajā vietā, vieglu atgriešanos mājās. Kur ir vecā vieta? Kā tās kontūras laikā mainījušās? Kuram gabalam krāsas vairāk izbalējušas, kurš vairāk izdilis? Rīta Gāle par šīm grūtībām nemelo.

Sākot sējumu lasīt, var just kārdinājumu gaidīt tieši tādu mistisku un visu grūtību apejošu apvienošanās momentu. Pirmie dzejoli seko emigrācijas latviešu nacionāli garīgajam kalendāram: “18. novembris Ņujorkā”, “Lidmašīnā uz jaunatnes dziesmu svētkiem”, “Katskilu kalnos”, kur “kaklā iespiedusies neizdziedāta Jāņu dziesma”, “Minsteres dziesmu dienu piezīmes”. Un pašā pirmajā, 18. novembra lūgšanā, parādās zīmīgi vārdi: “.. dod, lai uz mums / runā sēklas gauda brīnums, / kad lielajos svētkos izejam / meklēt dzīvības zīmes.”

Šim dzīvības zīmēm tad arī dzejniece seko, no Ņujorkas uz Vāciju, un pēkšņi mēs esam Doma baznīcā (“Koncerts Doma baznīcā”) un domājam, ka nu viss ir labi. Vispirms tā arī liekas. Koncerta klausītājam “izaug saknes” un transcendences momentā visas šķiet apvienots un skaidrs, šodienīgs un vecs reizē: “.. pacelas dziesma / vienā vienīga, / sendzirdēta, / pacelas dziesma un laižas lidu / it kā puķēm, / it kā bitēm un / dievlūdžējiem pa vidu.” Tādi momenti ir, bet tie ir reti. 1977. gada dzejoli “Atgriešanās” pēc sākotnējas atstumtības sajūtas sekos: “Es noliju zemē ar lietu, / bet zeme mani neņēma pretī”; līdzīga transcendence notiek, kad “Es tecēju tālāk (..) dārzos, / kur pēdējās puķes gaidīja sauli. // Ar viņām es atvēros ziedos / un sāku drebēt un dziedāt, / it kā sens stīgotājs mani / skaņojis būtu.” Jau Minsteres dzejoli ieskanas svarīgā doma, ka ne tikai atšķirtība sāp, bet ka arī atšķirtības pārvarēšana ir sāpīga. Ka tas var ieilgt. Ka pie tā jāstrādā. “Mēs katru dienu / ejam uz mājām / un uzceļam tās / no jauna.”

Impresijā par atstātu māju Latvijas laukos mēs redzam, ka Katskilos neizdziedātā Jāņu dziesma nav vienīgā vai lielākā — tās sākums ir citur: “Kas notiek ar māju, / kad sarūs atslēga?” Arī šeit parādās “tava neizdziedātā dziesma”, kas vēl šūpojas korēs, kad jumts atvēries un “debesis nomazgā / tavas pēdējās pēdas”. Māja ir īsta un reāla, mēs viņu varam redzēt, bet tajā pašā laikā arī kas vairāk, *mājas*, zaudētā kontinuitāte, neatšķirtība. Uz to norāda paradoksālā kauzalitāte — ar māju tas viss notiek, kad (jo) sarūsējusi atslēga. Ne tikai “mājas” katru dienu jāceļ no jauna; šīs mājas ir ne tikai ģimene, dzimtene, pagātnes saprašana, bet arī pati (pats). To atrašana, celšana ir problemātiska, “mīkla, ik brīdi minama, / ik sliekšni pārkāpjot, / zināma atkal no jauna”. Šeit — dzejoli “Tava asins un dziesma, tās pieder tev pašam” — lai aizietu “atpakaļ sevī”, ir jārod saite ar tēvu, māti un tēvamāti un jāieklausās tās dziesmā, tautas tradīcijā. Bet ne tikai pasīvi jāieklausās. Arī “pats” dzied: “Dziedot tu paklausies sevī, / varbūt tu nonāksi / tur, kur reiz iesākās / tava mūžīgā asinsrite.” Un arī tikai varbūt...

“Ir tādas vietas”, tā Gāle nosauc veselu grāmatas daļu un jautā, vai šīs “vietas” ir, patiesi ir, jeb, kā viņa raksta “Krādzīnos” — “Sapnī es zināju — / tas tikai sapnis / un tādas vietas nav”. Bet tad, dienas laikā, viņa tur nonāk. Vieta ir un nav tā pati, tik vienkārši tas viss nav; nekāda idilliska, sastingusi statika. Tai vietā, atkal un atkal atgādina apziņa, ka pie tās atgūšanas un sapņa realizēšanas ir jāpiestrādā, jo brīnišķais gandrīz *deja vue* beidzas ar ieskatu “ka ir vietas, / kurās jāatgriežas / vienmēr no jauna”.

Un tas nav viegli, un tam nav nekāda priekšraksta. “Ja tu nezini, kā dzīvot, / Sāc no viena gala. / Bet kā lai zina, kur gals?” Tas ir pat bīstami: “Cik neliela laipa / pāri aizgājušā bezdibēnim, / Cik smalka, un sīka un / Trausla ir staru laipa / Uz nākošo dienu.” Varbūt svarīgākais padoms atrodams šajā “Pirmā nakts” dzejolī, kad persona bezmiega naktī, pirmajā Rīgā, nonāk pie slēdziena, ka viņa ir gatava iesākt (atsākt), ir “otrā

pusē", un viss, kas palicis ir "drebošs sirds, un ar to ir / Jādzīvo. Palikusi tikai drebošs sirds, jo, kā tikt pāri laipai, ir — "Tikai nomēt daudz / Pirms pa to ej".

Bet arī šis balasts nebūt nav tik viegli nometams. Neizdziedātā dziesma spriežas kaklā; to nevar izsplaut, tā ir jāizdzied. Varbūt šo smagumu vajadzētu izraudāt: "un ar to smagumu / Kas raudāt grib / un neizraudāts / dzenas dziļumā." Tas, kas tur ir aizspriedies, nodzīmes dziļumā, palēnina, aizkavē, varbūt pat paralizē lielajā darbā, mājās mūžīgajā jauncelšanā, mīklas minēšanā. Tas ir jāizdzied vai jāizraud, jo tas ir saistīts ar bailēm, par kurām vecāmate brīdīnāja: "Un tad ir jānāk / aizlijušam laikam / lai pamostos / kas bailēs aizkaltis." Izdziedāt, izraudāt — katrā ziņā "nomešana" nav pa roku galam.

Grūtā apņemšanās celt arvien no jauna, atgriezties arvien no jauna, minēt mīklu "ik brīdi minamo" ir lielā nasta, ko dzejniece uzņemas vairumā šo dzejoļu: Salīdzinot ar mistiskas saplūšanas, transcendences momentiem, dzejoli ar šo smago atbildības sajūtu ir lielā pārvarā. Bet tie nav pesimistiski. Ir arī bezcerīgāki, skumjāki. "Tomiju logs", kurā varētu "vēlreiz ieraudzīt" daudz ko — pagātņi, dabu, šķiršanās brīdi —, beigās tomēr nevar dot šo atskati un perspektīvu: "Ir tikai logs, / nav kāpņu vairs uz to: / Nav istabas. / Man neredzēt nēko." Otrā spektra galā gandrīz vaj viens pats ir pretstatīta pavisam cits veids, kā pieiet vietu pastāvībai un laika zobam: Džūkstes cikla pirmais dzejolis "Nevediet mani uz mājām" ir polemika ar kādu "tu", kas tā paziņo un pieprasa: Kādēļ? Jo "es tās gribu paturēt skaistas un veselās!" Vai arī savus draugus tu tā vēlies, ironizā "es". Un kā ar pašu? "Tu negribi redzēt / rūpju rievās un plaisās / ne sejās, ne sienās. / Tikai neskaties spogulī!" Nepatiesa attieksme pret pagātņi, laika noliegšana, atsacīšanās no sāpīgā darba. Nav brīnuma, ka ar tādu viedokli var āzrēķināties ātri un iznīcinot.

Pavisam pretēji, "Cēriņu pavasari" nāk apziņa, ka pat tam, kas "sulo" no savām rētām un kam sāp, nav nozīmes gaidīt, "ka laika aizvērs brūces". Tieši otrādi — "Laiks / brūces atver no jauna, / lai it nekas neaizmirstas." Un ir pat iespējams šo laiku neuzskatīt par ienaidnieku, "Jelgavā" persona dzejoli iet pa "ielu, kuras nav", meklēt zudušo laiku un jūt žēlumu un atbildību par to: "Lai aizaugušus vārtus atrastu, / aiz kuriem laiks tik neglābjami raud — // "Tik neglābjami nomaldījies raud, / Ka klēpī jāpaņem un jāžēlo." Tā nav tikai tāda fatalistiska pieņemšana, bet nastas uzņemšana, klēpī ņemšana, karitatīva, gādīga, aktīva, atbildīga.

Ritas Gāles "Atšķirto" 1990. g. ir izdevusi Maijas Hinkles "Mežābele" (Ithaca, New York), kas pēdējā laikā ir publicējusi daudzas vērtīgas grāmatas un izvērtusies par vienu no aktīvākajiem un interesantākajiem latviešu apgādiem.

Harijs Hiršs Jānis Veselis

Katrs īsts rakstnieks literatūrā ienāk kā savdabīga, neatdarināma personība. Tieši Ipatnējais, tikai šim rakstniekam vienam piemītošais pasaules skatījums ienes jaunas vērtības mākslas attīstības procesā. Bet arī šo oriģinālo personību vidū Jānis Veselis ir viens no pašiem savdabīgākajiem. Īsti neiekļāvies nevienā no sava laika literārajiem virzieniem, viņš izveido pats savu māksliniecisko pasauli, gari balstīdamies uz pamatīgām pasaules un latviešu rakstniecības (un vispār — kultūras) studijām, bet neatrodot sev nevienu tiešu priekšteci (un arī ap sevi neizveidojot noteiktu literāro skolu. Anslavā Egļitis atzīnis Veseli par vienu no mūsu "neatkarīgākajiem un savdabīgākajiem rakstniekiem", īpaši uzsverot, ka — "laikmetā, kad netrūka nedz literāru, nedz politisku hameleonu, Jānis Veselis soloja mierīgi un nesteidzīgi reiz uzņemtajā gaitā: "nekad Veselīm nav bijis reiz teiktais jāņem atpakaļ."

Dzimis 1896. gada 11. aprīlī Neretas "Āniņos", viņš 1913. gadā pamet mācības skolā, strādā mājās lauku darbus un daudz lasa. Jau skolas gados modusies interese par rakstniecību, ar īpašu nepacietību gaidīti jaunie "dekadentiskie" žurnāli "Dzelme", "Stari", "Tur jauni dzejnieki rakstīja tik īpatnēji, teiksmaini svaigi, ka pavisam neatgādināja "Austrumā" lasītos reālistiskos Zeiboltu, Jākaba, Andreja Upīša, Birznieka-Upīša, pat Andrieva Niedras stāstus, romānus. Tā bija brīnīšķīga atklāsmē; vairs nekād nevarēju uzskatīt parastās ikdienišķās dzīves tēlojumu par īstu mākslu, kaut gan Jansons, Jankavs, vēlāk Andrejs Upīts lamāja šos dzeļmīnīekus par pēdējiem neliešiem. Sevišķi patika Zemgāliešu Biruta, Akurāters, Virza. Bet vislielākais pārdzīvojums tajos gados bija Poruks, kur atvērās ne vairs kādi ierobežoti šauri dzīves, pasaules, gara novadi, bet vesela bagāta, neaptverama, krāšņa gara pasaule. Poruks viens pats bija vairāk nekā visa jaunveidīgā rakstniecība kopā."

Pasaules kara laikā Jāni Veseli iesauc armijā. Ziemašvētku kaujās pie Ložmetējkalna viņš tiek smagi ievainots abās kājās un evakuēts uz Pēterpili, kur pieredz Februāra revolūciju. Dienestu viņš turpina latviešu strēlnieku rezerves bataljonā Tērbatā, bet pēc Oktobra revolūcijas demobilizējas un atgriežas "Āniņos". 1919. gada rudenī Veseli iesauc Latvijas armijā, kuras sastāvā nākas piedalīties cīņās gan pret bermon-